

**„MAGÁNYOS KÜZDELEM”.
AKADÁLYMENTESÍTÉSI LEHETŐSÉGEK
A PEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN**

HOFFMANN RITA* – FLAMICH MÁRIA**

* az ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola Tanulás-Tanítás Program
Fulbright ösztöndíjas hallgatója
hoffmann.rita@chello.hu

** az ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola Tanulás-Tanítás Program
Fulbright ösztöndíjas hallgatója
flamich.maria@chello.hu

„...ne hidd, hogy csak a te életed különle-
ges, nekünk is voltak ábrándjaink,
de az élet már csak ilyen, az élet a megvaló-
sultnak a költészete, nem az álmoké.”
(Esterházy, 2010, 21. o.)

A fogyatékos tanulók számára a többségi oktatás magányos küzdelem – állítják az érintettek. Mindez a múlt, vagy érvényes ma is, amikor az inkluzív szemlélet hódít világszerte? Vagy ma még igazabb, mint korábban? Hogyan vélekednek erről maguk a fogyatékosokkal élő személyek? Írásunk két fogyatékosággal élő amerikai egyetemi tanár tapasztalatai nyomán vizsgálja a befogadást, fedi fel a sztereotípiákat és mutat példát arra, hogyan tanítható a diverzitás elfogadása, tisztelete, hogy könnyebb legyen a ma még „magányos küzdelem.”

Bevezetés

„A fogyatékos tanulók számára a többségi oktatás magányos küzdelem” – állítja Brueggemann és Kleege (2003). Kegyetlen kijelentés, gondolhatnánk. Valószínűleg számos szakember azonnal kétségbe is vonja az állítás igazságtartalmát pusztán azért, mert (divatos) meggyőződése szerint a többségi környezet mindenképpen elősegíti az el/befogadást. Be kell vallanunk azonban, hogy a kegyetlen kijelentés kegyetlenül és jelenleg visszavonhatatlanul igaz. Minden lehetséges – fogyatékosággal és oktatással kapcsolatos – fórumon elhangzik valamilyen változata a fogyatékosággal élő tanulók szájából, és csupán az nem hallja meg, aki nem akarja. Mi meghallottuk, így lépnünk kell, sürgősen megoldást kell találnunk a problémára.

Brenda Jo Brueggemann és Georgina Kleege egyetemi tanárok, Brueggemann az Ohioi Egyetem Angol Tanszékének (Department of English, Ohio State University), míg Kleege a Berkeley Egyetem Angol tanszékének (Department of English, University of California Berkeley) tanára. Amiért hitelesnek tekintjük írásunkat indító kijelentésüket, az nem elsősorban egyetemi karrierjük, hanem a kvalitatív kutatás egyik elfogadott – egyre szélesebb körben alkalmazott – megközelítése, módszere: a saját tapasztalatra (lived experience) építő vizsgálódás (Travers, 2001), ugyanis Brueggemann hallás-, Kleege pedig látássérült.

Mielőtt vitatkoznánk a kijelentés megfogalmazóival, vagy megkérdőjeleznénk annak hitelességét, próbáljuk meg megérteni, mi rejlik az állítás mélyén. Mit jelent a „magány” és mit a „küzdelem”?

Írásunkban Brueggemann és Kleege „*Gently Down the Stream: Reflections on Mainstreaming*” (2003) (Úszunk az árral: Reflexiók az együttnevelésről) című cikke alapján igyekszünk választ keresni a következő kérdésekre: Mi teszi „magányos” „küzdőkké” a többségi környezetben tanuló fogyatékossgal élő fiatalokat? Tanítható-e a diverzitás, a fogyatékossgal elfogadása, tisztelete olyan emberek körében, akiket a fogyatékossgal egyáltalán nem, vagy csak közvetve érint? Bemutatunk néhány irányelvet, módszert, amelyet tágabb értelemben az Egyesült Államokban, szűkebb értelemben pedig a Berkeley egyetem angol tanszékén alkalmaznak a „magányos küzdelem” kiküszöbölésére.

A magány és a küzdelem

„Mindig az első padban ülünk. Teljes odaadással, feszülten figyelünk, míg mögöttünk a többiek jegyzeteket passzolgatnak egymásnak, vagy tankönyveket lapozgatnak. Mi viszont isszuk a tanár minden egyes szavát, amennyire tudjuk, követjük mozdulatait. Tisztában vagyunk vele, mit jelent, mit üzen az osztályban elfoglalt helyünk [...] Jó oka van annak, hogy az első sorban ülünk, ám arról soha senki nem beszél.” (Brueggemann és Kleege, 2003). Miért is beszélne, hiszen a XX. század második felében, Brueggemann és Kleege iskolás éveiben az együttnevelés, az inklúzió még kevésbé ismert fogalom a pedagógiában. A fogyatékossgal élő emberek jogainak mozgalmi még csak szárnyaikat bontogatják (Kálmán és Könczei, 2002; Brueggemann és Kleege, 2003). Ugyanakkor számos esetben jelentkezik már az érdeklődő gondoskodás; a pedagógusok legjobb tudásuk szerint igyekeznek segíteni az osztályukba, csoportjukba kerülő fogyatékossgal élő tanulónak, hallgatónak, és amikor az első padban kap helyet a fogyatékos tanuló, az a legjobb szándékkal történik, azzal a céllal, hogy könnyebben tartson lépést a tanárral, különösebb nehézség nélkül követhesse az elmondottakat, a tanár pedig jobban tudjon figyelni a fogyatékossgal élő tanulóra. Szerzőink szerint a pedagógusoknak ritkán jut eszébe az első pad „hátránya”, szegregáló szerepe, és az sem fordul meg a fejükben, hogy szinte mindegy, hol ül a fogyatékossgal élő tanuló, hiszen ha a tanár

hátat fordít és a táblára ír, egyetlen szava sem érhető egy hallássérült számára, a látássérült tanuló pedig – az esetek többségében – nem tud mit kezdeni a táblára írott szöveggel. Következésképpen, nincs szükség a „kiemelt”, megkülönböztetett – vagy inkább megkülönböztető – helyre.

Kleege saját tapasztalatai szerint, amikor a gyengénlátó tanuló le akarja írni, a táblára írottakat, minden alkalommal ki kell mennie a táblához, hogy elolvassa, memorizálja, majd a helyére visszatérve leírja az olvasottakat. Ez alatt az óra megy tovább. Ő pedig lemarad... és mindig feláll, mindig kimegy és mindig lemarad. Egy idő után többé nem megy ki a táblához, hiszen nagyon kellemetlen megkülönböztetetté válni, ezért nem írja le, amit nem lát messziről. Tehát küzd, hogy jegyzeteket, fénymásolatokat (napjainkban inkább elektronikus formátumban készült anyagokat) szerezzen, hogy felkészüljön és lépést tudjon tartani osztálytársaival. Úszik az árral, küzd, hogy a felszínen maradjon. Magányosan.

A hallássérült tanuló sem kérdez vissza, hiába nem hallja meg a tanár szavait bizonyos távolságból, inkább a hozzá eljutott, az általa beszerezhető információkból építkezik. És halad, megküzdve minden lépésért – szintén magányosan. A két példa bemutatásával még közel sem említettünk meg minden nehézséget és sajátosságot. Nem esett szó például a motiváció fontosságáról, a szorgalomról és arról a nélkülözhetetlen sajátos tudásról sem, amelyre szüksége van a fogyatékossgal élő tanulóknak a minél könnyebb beilleszkedéshez, ahhoz, hogy a közösség el/befogadott tagja legyen.

Brueggemann és *Kleege* cikkükben gyermekkori emlékeiket idézik fel. Ez a múlt, mondhatjuk, és ma már számos egyéb, az inklúziót támogató megközelítés létezik mind a pedagógusképzésben, mind a fogyatékossgal élő személyek megítélésére vonatkozóan. Azt azonban észre kell vennünk, hogy – minden jóindulat, mozgalom, törvénykezés és egyéb aktivitás ellenére – változatlanul jelen van a magány és a küzdelem, újabb és újabb kihívásokat, megválaszolandó kérdéseket vetve fel a pedagógusoknak és a neveléstudomány kutatóinak.

A fogyatékossgal élő személyek nélkül nem találunk megoldást a problémára. A magány kiküszöbölésével kapcsolatos kérdésekben feltétlen számítani kell a fogyatékossgal élő személyek tapasztalataira, bevált tanulási technikáira, észrevételeire, érzéseire. A fogyatékossgal élő pedagógusok és hallgatók minden tekintetben aktív részesei kell, hogy legyenek a legmegfelelőbb módszerek kialakításának, tanácsaik nélkül elképzelhetetlen a valóban hatékony, eredményes inkluzív pedagógusképzés (*Flamich és Hoffmann, 2011*). Jóllehet, a szakirodalom ismerete nélkülözhetetlen, mégsem támaszkodhatunk kizárólag, elsősorban a gyógypedagógusok nevével fémjelzett szakirodalomra, mert „az a könyv, amely fogyatékossgal élő személyekről íródott anélkül, hogy hangot adna meglátásaiknak, észrevételeiknek, kétségekkel kezelendő” (*Rossetti és Ashby, 2005, 95. o.*). Közismert, hogy a nemzetközi gyakorlatban az ezredforduló óta széles körben elfogadott szemléletet fejez ki az az immáron jól ismert szlogen, hogy „Semmit rólunk nélkülünk” (*Charlton, 1998*).

Ennek ellenére a hazai gyakorlat a felkészülést/felkészítést a fogyatékossgal élő tanulók, hallgatók és számos esetben munkavállalók fogadására továbbra is szinte kizárólag a gyógypedagógusokra bizza. Felmerül tehát a kérdés: Milyen más módon alkothatunk reális képet a fogyatékossgal élő személyekről, hogyan ismerhetők meg nézőpontjaik, nehézségeik, adottságaik és sok esetben rejtett, ismeretlen értékeik? Erre ad választ az Egyesült Államokban alkalmazott, a diverzitás elfogadását, tiszteletét támogató módszer, amely két alapvető tematikai megközelítésben vizsgálja a fogyatékossgal élő személyeket és társadalmi kapcsolataikat. Az egyik megközelítés a fogyatékossgal élő személyeket a szépirodalomban és a médiában (Representations of Disability in Literature and the Media), a másik a fogyatékossgal élő személyek önéletrajzi írásai (Disability Memoir). Az alábbiakban ezt a két megközelítést mutatjuk be, ahogy a Berkeley egyetem angol tanszékén találkoztunk vele Georgina Kleege¹ kurzusán.

Az új megközelítés: a fogyatékossgal a sokszínűség egyik árnyalata

A világban mindig jelen volt a fogyatékossgal, az ember sosem tekintett közömbösen a fogyatékossgal élő személyekre, olyannyira nem, hogy maga is alkotott fogyatékos lényeket. Irodalmi alkotásokban, népmesékben, a mitológiában és a Bibliában is számtalan fogyatékos hőssel, szereplővel találkozhatunk (*Flamich* és *Hoffmann*, 2011).

Napjainkban a fogyatékossgal alapvetően a *különbözőséget*, nem pedig a sérültséget, alkalmatlanságot és a képtelenséget jelenti. (*Cantor*, 2005, IX.). Folytatva ezt a gondolatot, fel kell ismernünk, hogy a fogyatékossgal a diverzitás fontos aspektusa (*Feldbaum* és *Rossetti*, 2005, 43.). Ez a szemlélet mindenképpen kedvez a fogyatékossgal élő személyek megítélésének, mivel a többségi társadalomnak nyújt jelentős szemléletbeli segítséget a fogyatékossgal élő személyek különbözőségének elfogadásában, értékeinek el/felismerésében. Ez azonban még csak kiindulási pont ahhoz, hogy ne alapvető elutasítással fogadjuk a fogyatékossgal élő hallgatókat, hanem beszéljünk róluk, nehézségeikről, és megszabadulhassunk a sztereotípiákból adódó előítéletektől. De honnan származnak a sztereotípiák és mi módon szabadulhatunk meg tőlük? Feltételezhetően ebben a folyamatban nyújt segítséget az Egyesült Államok és Nagy-Britannia számos egyetemén bevezetett kulturális diverzitásról szóló kurzus, amelynek elengedhetetlen része a különböző fogyatékossgal-ábrázolások elemzése. Vessünk egy pillantást a fogyatékossgal ábrá-

¹ Georgina Kleege vak író, esszéista, 2003 óta a University of California, Berkeley Angol Tanszékén oktat, kutatási területe: vakság és vizuális művészetek, fogyatékossgal önéletrajzi ábrázolása. Gyakran publikál például a *Yale Review*, *Journal of Literary and Cultural Disability Studies*, illetve a *Rhetoric Review* hasábjain. Megjelent könyvei: *Blind Rage: Letters to Helen Keller* (Gallaudet University Press, 2006), *Sight Unseen* (Yale University Press, 1999), *Home for the Summer* (Post-Apollo Press, 1989).

zolásaira a médiában és a szépirodalomban, hogy felismerjük jelentőségüket a pedagógusképzésben.

Fogyatékoság-ábrázolás a médiában

Az utóbbi évtizedekben a fogyatékoság ábrázolása egyre inkább jelen van a mindennapokban, teret kap a ma már ízlésformáló, meghatározó szerepet játszó médiában is. Nem idegen és nem tabu a filmművészetben, sőt találkozhatunk vele a szappanoperákban is. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ezeket a filmeket nem fogyatékos rendezők alkotják, így elsősorban a többségi környezet elképzelései érvényesülnek (*Feldbaum és Rossetti, 2005, 44. o.*). A gyakorlatban a fogyatékoság a cselekmény „kellékévé” válik, (*Mitchell és Snyder, 1997; Feldbaum és Rossetti, 2005, 44. o.*), és az a feladata, hogy humanizálja, nevelje a főszereplő(ke)t. Amint teljesítette feladatát a fogyatékosággal élő szereplő, a forgatókönyvíró „eltünteti”, így tér vissza a „normális” világ, amelyben nincs helye sem a fogyatékoságnak, sem a fogyatékosággal élő személynek (*Feldbaum és Rossetti, 2005, 44. o.*). Ha nem moralizáló szerepet kap a fogyatékosággal élő hős a történetben, akkor leggyakrabban az alábbi tulajdonságok valamelyikével rendelkezik: jóságos, ártatlan, gyámoltalan, szerencsétlen, nevetséges, rosszindulatú, gonosz, szörnyeteg és bosszúálló (*Longmore, 2003; Feldbaum és Rossetti, 2005, 45. o.*).

A közelmúltban megjelent egy újabb ábrázolási forma is újságcikkekben, portréműsorokban, ahol a fogyatékosággal élő személy, mint hős („supercrip”) „legyőzi” fogyatékoságát, és hátrányos helyzete ellenére esetenként kimagasló, általában azonban átlagos emberi teljesítményekre lesz képes. Ez a megközelítés azt az elképzelést erősíti, hogy a fogyatékosággal élő személynek meg kell tagadnia fogyatékoságát, függetlenítenie kell magát állapotától. A valóság azonban ennek az ellenkezője, az ember fogyatékoságával együtt, annak valamennyi nehézsége, korlátja és sajátossága tudatában éli az életét, nem megtagadva, hanem méltósággal elviselve állapotát (*Feldbaum és Rossetti, 2005, 47. o.*). Ez utóbbi megvilágítás szinte sohasem kerül a középpontba, hacsak fel nem hívjuk rá a figyelmet. Mint a későbbiekben látni fogjuk, a figyelem felhívásának egyik kiváló módja a fogyatékoság-ábrázolással foglalkozó egyetemi kurzusok indítása.

Fogyatékoság-ábrázolás az irodalomban

A szépirodalom olyan gazdag, kifogyhatatlan tárház, amely megszámlálhatatlan példát sorakoztat fel a különböző fogyatékoságok ábrázolására a kezdetektől napjainkig, következésképpen az irodalom segítségünkre lehet abban, hogy felszínre kerüljenek a fogyatékosággal élő személyek valós és vélt tulajdonságai: jóságos, ártatlan, gyámoltalan, szerencsétlen, nevetséges, rosszindulatú, gonosz, szörnyeteg és bosszúálló. (A fenti tulajdonságokat érdemes lenne külön-külön elemezni, írá-

sunk keretei azonban ezt nem teszik lehetővé.) A felsorolt tulajdonságok mára már sztereotípiákká rögzültek, amelyekről beszélnünk kell, hiszen a valóság feltárása és definiálása nélkül nem juthatunk közelebb a fogyatékossgal élő személyekhez, tehát nem tudjuk segíteni őket abban, hogy véget érjen „magányos küzdelmük”. Magányos küzdőként pedig képtelenség eljutni a rég óhajtott társadalmi integrációig, a társadalmi szerepvállalásig, mert nem túlzás azt állítanunk, hogy a fogyatékossgal élő személyek társadalmi szerepvállalása nélkül csak részleges el/befogadásról beszélhetünk.

A szellemi és pedagógiai akadálymentesítést célzó megközelítések

Mint korábban említettük, az el/befogadást segítő folyamatban fontos szerepet játszanak az Egyesült Államok és Nagy-Britannia számos egyetemén bevezetett – és sikerrel alkalmazott – kurzusok, amelyek a kulturális diverzitásra összpontosítanak. A „sérült emberek Mekkája”-ként (*Kálmán és Könczei*, 2002, 115. o.) vagy az akadálymentesítés bölcsőjeként is ismert, köztudottan liberális szellemiségű Berkeley egyetem angol tanszékén *Georgina Kleege* sajátos megközelítés alapján, két lépésben képzelet – és valósítja meg – a szellemi és pedagógiai akadálymentesítést.

A megközelítés lényege a *fogyatékossgtudomány interdiszciplináris jellege*, amelynek újabb példája az *irodalomtudomány és a fogyatékossgtudomány összefonódása*. A szellemi akadálymentesítés a gyakorlatban két lépésben, két egymásra épülő, de egymástól függetlenül is elvégezhető, a mesterképzés keretében valamennyi hallgató által szabadon választható féléves kurzusokon történik. Az első lépés a *Fogyatékossg-ábrázolás az irodalomban* (*Disability in Fiction: Representations of Disability in Literature*), a második a *Fogyatékossg önéletrajzi ábrázolása* (*Disability Memoir*) című kurzus.

Az első kurzus résztvevői azt vizsgálják, milyen formában jelenik meg a fogyatékossg a különböző korok irodalmi alkotásaiban, Shakespeare-től a XXI. század irodalmáig. A művek elemzése során kiemelt hangsúlyt kap a fogyatékossg definíciójának és terminológiájának történeti áttekintése, a *fogyatékossg mint metafora és mint saját tapasztalat*. A művek elemzése során fény derül arra is, milyen szavakat, kifejezéseket használnak a különböző fogyatékossgal élő személyek/csoportok saját fogyatékossguk és a többségi társadalom tagjainak megnevezésére; szó esik továbbá intézményeiről és mozgalmairól is. A kurzus tematikájának fontos eleme a fogyatékossg vizsgálata különböző gazdasági, politikai és kulturális tényezők tükrében. Az elemzés segítséget jelent a fogyatékossgal kapcsolatos kritikai gondolkodásmód kialakításában, ebből következően az előítéletek kezelésében is (*Kleege*, 2011/2012).

A kurzus sokrétű követelményt támaszt a hallgatókkal szemben. A félév során hét kötelező olvasmány, két, 5–8 oldal terjedelmű esszé megírása, valamint egy csoportos prezentáció vár rájuk. A tematika ötvözi a hallgatók irodalmi tájékozott-

ságának, íráskészségének és kritikai gondolkodásának, valamint előadói készségeinek fejlesztését is. A csoportos prezentáció esetében két lehetőség közül választhatnak a hallgatók: előadhatnak egy jelenetet a kurzus bármely kötelező olvasmányából, vagy bemutathatnak egy fogyatékosági területet, illetve annak különböző irodalmi megjelenéseit bármely művészeti ág és alkotás segítségével. A prezentációkra a félév végén kerül sor, elegendő időt hagyva a hallgatóknak a csoportok kialakítására, a téma és a műfaj kiválasztására, anyaggyűjtésre, a próbákra és az öszszecsiszolódásra.

A *Fogyatékoság önéletrajzi ábrázolása (Disability Memoir)* című kurzus elsősorban az önéletrajzírást, mint irodalmi műfajt vizsgálja. Mivel az elemzett művek alkotói valamennyien fogyatékosággal élő személyek, a kurzus középpontba helyezi a fogyatékoság leírását, hatását az író személyes világfelfogására, érzékelésére. A kurzus résztvevői megismerkedhetnek olyan fogalmakkal, mint például: *autopathográfia* (a saját betegség leírásának műfaja), vagy *fogyatékoság narratíva*.

A fogyatékoság ábrázolása az önéletrajzíráásban, *Kleege* meggyőződése szerint, hitelesebb képet nyújt a fogyatékosággal élő személyekről, életfelfogásukról, így jelentősen csökkenti a többségi környezet félelmét mind a fogyatékosággal, mind pedig a fogyatékosággal élő személyekkel szemben. A kurzus figyelmet fordít a fogyatékosággal élő személyek önéletrajzi írásainak kritikai megközelítéseire. Foglalkozik a fogyatékosági mozgalmak aktivistáinak azzal a véleményével, amely szerint a *Disability Memoir*, mint műfaj megerősíti: a fogyatékoság olyan személyes tragédia, amelynek elviseléséhez és ábrázolásához emberfeletti erő szükséges. Ez a kritikai megközelítés megkérdőjelezi a műfaj társadalmi előítéletekre gyakorolt pozitív hatását. E kurzus pedig nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy feltegye a következő kérdést: Mi a műfaj szerepe a társadalom gondolkodásának befolyásolásában (*Kleege*, 2011/2012)?

A téma iránti érdeklődést és igényt jól jelzi, hogy a kurzuson 45 hallgató vesz részt, akik között mindössze egy a fogyatékosággal élő személy. Minden órán valós idejű feliratozás (realtime captioning) áll a súlyos fokban hallássérült hallgató rendelkezésére. A heti kétszer kilencven perces találkozások során *Kleege* kiemelt figyelmet fordít arra, hogy különböző fogyatékoság-ábrázolásokkal ismerkedjenek meg a hallgatók, ezért a kötelező irodalomban megtalálható többek közt siketvak, vak, siket és mozgássérült szerző munkája éppúgy, mint rosszindulatú daganattal, autizmussal élő alkotó önéletrajzi írása. Az irodalom összeállítása bizonyára nem jelent nehézséget az oktatónak, hiszen az Egyesült Államokban számtalan önéletrajzi ihletésű írás látott már napvilágot fogyatékosággal élő személyek tollából.

Általában *Kleege*, az író fogyatékoságával kapcsolatos sztereotípiákra irányuló provokatív kérdései indítják a beszélgetést, az együttgondolkodást; így a művekhez először a hallgatók érzéseire és a sztereotípiákon keresztül közelítenek, majd hangot adnak kritikai észrevételeiknek. Az első óra elfogódottsága után a hallgatók egyre

bátrabban és nyíltabban fedik fel saját, a fogyatékos személyekkel szemben tanúsított előítéleteiket, félelmeiket. Alig két hónap elteltével a hallgatók szinte elfogódottság, tabuk és előítéletek nélkül, kritikusan tekintenek az önéletrajzi írások fogyatékossgal élő szereplőire, környezetükre, valamint magukra az írásokra. Azáltal, hogy megismerik a fogyatékossgal élő személyek szempontjait, az ő nézőpontjukból látják a környezet akcióit és reakcióit, feltételezhetően ráébrednek arra, hogy a saját tudományterületük is kapcsolatban áll a fogyatékossgal élő személyekkel, és az őket érintő kérdésekkel, tehát törekszenek arra, hogy méltó megoldásokat találjanak a felmerülő problémákra.

A kurzus résztvevői nem csupán bölcsészek, irodalmárok, hanem egyéb tudományterületek, például a szociológia, az orvostudomány, a közgazdaságtudomány, a politológia hallgatói, akik – miután reális képet alkothatnak a fogyatékossgal élő emberek adottságairól és értékeiről – vélhetőleg elfogódottság és/vagy előítéletek nélkül viseltetnek a jövőben a fogyatékossgal élő személyek iránt. Ez a személyes kapcsolatok szintjén túlmenően jelentős gazdasági hasznot hozhat a társadalomnak, amennyiben nagyobb számban foglalkoztatják a fogyatékossgal élő személyeket, tekintve, hogy lényegesen több fogyatékossgal élő személy végezhet képességeinek és végzettségének megfelelő, értékteremtő munkát.

A Berkeley Egyetem Angol Tanszékén szerzett tapasztalataink alapján időszereűnek tartjuk a *Fogyatékossgal-ábrázolás az irodalomban* és *A fogyatékossgal önéletrajzi ábrázolása* című kurzusokhoz hasonló, szemléletformáló, hiánypótló kurzusok bevezetését a magyarországi felsőoktatásba, különös tekintettel a pedagógusképzésre a társadalom gondolkodásának kedvező irányú befolyásolása érdekében.

Konklúzió

Írásunkban két fogyatékossgal élő egyetemi tanár reflexiói alapján fedtük fel a fogyatékossgal élő személyeket övező sztereotípiákat, és mutattuk be, hogyan tanítható a diverzitás elfogadása, tisztelete. Célunk az volt, hogy hangsúlyozzuk, Magyarországon is időszereű az inkluzív szemlélet meghonosítása a pedagógusképzésben, aminek során elengedhetetlennek véljük a *Fogyatékossgal-ábrázolás az irodalomban* és *A fogyatékossgal önéletrajzi ábrázolása* tárgyú kurzusok bevezetését a felsőoktatásban, különös tekintettel a pedagógusképzésre. Meggyőződésünk szerint az ilyen kurzusokon szerzett ismeretek és tapasztalatok birtokában a leendő pedagógusok megszabadulhatnak félelmeiktől, így sokat tehetnek azért, hogy a többségi környezetben való helytállás a fogyatékossgal élő személyek számára ne legyen többé „magányos küzdelem”.

Irodalom

- Ben-Moshe, L., Cory, R., Feldbaum, M., Sagendorf, K. (eds., 2005): *Building Pedagogical Curb Cuts: Incorporating Disability in the University Classroom and Curriculum*. The Graduate School, Syracuse University, Syracuse, New York.
- Bransford, J., Darling-Hammond, L., LePage, P. (2005/2011): Preparing Teachers for Changing World: What Teachers Should Learn and Be Able to Do. In: McGill-Franzen, A., Allington, L.R. (eds: 2011): *Handbook of Reading Disability Research*. Routledge, Taylor and Francis Group, New York, London, 68–78.
- Brueggemann, B. J., Kleege, G. (2003): Gently Down the Stream: Reflections on Mainstreaming. *Rhetoric Review*, Vol. 22, No. 2. 174–183.
- Cantor, N. (2005): A preface by Nancy Cantor, Chancellor and President of SU. In: Ben-Moshe, L., Cory, R., Feldbaum, M., Sagendorf, K. (eds., 2005): *Building Pedagogical Curb Cuts: Incorporating Disability in the University Classroom and Curriculum*. The Graduate School, Syracuse University, Syracuse, New York, pp. IX–X.
- Charlton, J. I. (1998): *Nothing About Us Without Us: Disability Oppression and Empowerment*. University of California Press, Berkeley.
- Esterházy Péter (2010): *Esti*. Magvető, Budapest.
- Feldbaum, M., Rossetti, Z. (2005): Cinematically Challenged: Using Film in Class. In: Ben-Moshe, L., Cory, R., Feldbaum, M., Sagendorf, K. (eds.): *Building Pedagogical Curb Cuts. Incorporating Disability in the University Classroom And Curriculum*. The Graduate School, Syracuse University, Syracuse, New York, 43–66.
- Flamich Maria, Hoffmann Rita (2011): „Ízig-vérig része vagy a világnak”; a fogyatékos-sággal élő embert övező paradigmák történeti áttekintése. In: Déri Balázs, Menczel Gabriella, Szijj Ildikó (szerk.): *Per multos annos; Faluba Kálmán tanár úr 70. születésnapjára*. L'Harmattan Budapest, 120–131.
- Kálmán Zsófia, Könczei György (2002): *A Tajgetosztól az esélyegyenlőségig*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Kleege, G. (2011/2012): *Disability in Fiction*. Kurzusleírás 175 – kézirat. Letöltés ideje: 2012. február 21. URL: [english.berkeley.edu/courses/1297Tárolt változat](http://english.berkeley.edu/courses/1297Tárolt%20v%C3%A1ltozat)
- Kleege, G. (2011/2012): *Disability Memoir*. Kurzusleírás 180A – kézirat. Letöltés ideje: 2012. február 21. URL: [english.berkeley.edu/courses/1470Tárolt változat](http://english.berkeley.edu/courses/1470Tárolt%20v%C3%A1ltozat)
- Longmore, P. (2003): *Why I burned my book and other essays on disability*. Temple University Press, Philadelphia.
- Mitchell, D., Snyder, S. (1997): *The body and the physical difference: Discourses of disability*. Ann Arbor, University of Michigan Press, Michigan.
- Rossetti, Z., Ashby, Ch. (2005): Nothing Special: Becoming a Good Teacher for All. In: Ben-Moshe, L., Cory, R., Feldbaum, M., Sagendorf, K. (eds.): *Building Pedagogical Curb Cuts: Incorporating Disability in the University Classroom And Curriculum*. The Graduate School, Syracuse University, Syracuse, New York, 89–100.
- Travers, M. (2001): *Qualitative Research Through Case Studies*. SAGE Publications Ltd., London.